

Gulyás Adrienn

„...ki száműzetésében is huszárdolmányt viselt”
Jagello Apollónia, egy lengyel–magyar katonanő élete és utóélete

A szabadságharc leverését követően számos egykori honvéd emigrált a demokrácia és a szabadságjogok fellegrárának tekintett Egyesült Államokba. A több hullámban érkező egykori szabadságharcosok közül kétségkívül az önmagára lengyel–magyar katonanőként tekintő Jagello Apollónia volt a legérdekesebb. Apollónia kisasszony – „ki száműzetésében is huszárdolmányt viselt és hősi dolgairól regélt”¹ – egészen magával ragadta az akkori amerikai közvéleményt, hiszen írt róla a *New York Herald*, a *The Republic*, a *The National Era*, az *Alexandria Gazette*, az *American Telegraph*, a *North Carolina Standard*, a *Stauton Spectator*, a *Sunday Dispatch*, a *The Southern Press*, az *Evening Star*, a *Gallipolis Journal* és végül a *Yazoo Democrat* című lap is, de emellett több életrajz is született róla. Bemutatták Zachary Taylor elnöknek, majd az Egyesült Államok Postaszolgálatának vezérigazgatója (*Postmaster General*), Nathan K. Hall társaságában csatlakozott az újonnan beiktatott Millard Fillmore és a kormányzó párt tagjainak Richmondba tartó kíséretéhez.² A hősnő emellett Újházy László családja és tisztjei körében ellátogatott Philadelphiába is, ahol az ünnepi köszöntés után megtekintette George Washington tábornok hajfonatát, melyet a Philadelphia Corporation relikviaként őrzött.³ Ki volt ez a hősnő, aki bárhová látogatott, kitörő örömmel fogadták, koszorúkkal ünnepelték, és mégis mivel érdemelte ki ezt az általános közkedveltséget? Írásomban kísérletet teszek arra, hogy a jelenleg rendelkezésemre álló források tükrében bepillantást nyújtsak egy megosztó személyiség életébe és emlékezetébe.

Tanulmányom központi kérdése, hogy ki is volt a mindenki által csak Jagello Apollóniaként ismert heroina? Apollónia alakjával már többen is foglalkoztak, többek között az amerikai magyarság történetét kutató református lelkész, újságíró, Vasváry Ödön, aki a

¹ Urvári Lajos: *Hölgyhonvédek*. In: *Honvédek könyve*. Szerk.: Vahot Imre, Gánóczy Flóris. I. kötet. Pest, Emich Gusztáv Könyvnyomdája, 1861. p. 107.

² Vasváry Ödön: *Lincoln's Hungarian Heroes*. Washington D.C. The Hungarian Reformed Federation of America, 1939. p. 93.

³ Henry De Ahna: *The greatest humbug of the day* Maj. Gaspar Tochman and Mrs. Tochman (The late Hungarian Heroine). Washington D.C., 1851. p. 4. Vasváry-gyűjtemény, Somogyi-könyvtár, Szeged. J1:29_1-11. <http://ekonyvtar.sk-szeged.hu:80/?docId=14992> [2022. december 1.]

szegedi Somogyi-könyvtár Vasváry-gyűjteményének adományozója is egyben, a magyar–amerikai újságíró és történész, Pivány Jenő és az ugyancsak az emigráns magyarok történetét kutató történész és újságíró, Ács Tivadar. A neves történészek érdeklődése ellenére átfogó történeti biográfia még nem született Apollónia különös személyéről. Az első probléma, ami vele kapcsolatban felmerül, hogy míg honvédnő társai esetében ismerjük a női nevüket és az általuk felvett férfi álneveket, addig Apollóniánál több lehetséges személyazonosság is felmerül. Jánossy Dénes leírása szerint az igazi neve Sarah Schuster volt,⁴ míg Henry De Ahna röpiratában Juliana Eisfeldtként említi.⁵ Mindenesetre a Jagello Apollónia név – melynek ismerős csengése révén a lengyel királyi családhoz kapcsolta magát –, valamint a komáromi erődben teljesített kórházi szolgálata segíthette abban, hogy lengyel–magyar katonanőként véghez vitt hőstettei hitelesebbé váljanak.⁶ A valódi nevének és katonai múltjának dilemmáját erősíti, hogy jelenleg sincs még tudomásunk róla, hogy Apollóniának lett volna férfi álneve, amely szinte minden egykori honvédnőnél közös pontnak tekinthető.

Apollóniáról 1853-ban jelent meg először biográfiai írás, a több kiadást is megért *Women's Recordban*, mely Sarah Josepha Hale – az 1800-as évek Amerikájának egyik első nőjogi aktivistája – híres női életutakat megörökítő lexikona volt. A kötetben az általa tisztelt és valószínűleg személyesen is kedvelt Jagello Apollónia is helyet kapott. Ez az első olyan összefoglaló írás, amelyből bővebb információt nyerhetünk a személyéről, de emellett az egyetlen jelenleg ismert Apollónia-ábrázolás is Hale kötetében található.⁷ Hale leírása szerint Apollónia 1825-ben született Litvániában. Krakóban tanult, majd Varsóban és Bécsben töltötte lánykorát, ahol 19 évesen⁸ az 1846-ban kitört krakkói forradalomban már tevékenyen részt vett. A harcok leverését követően Apollónia bujkálni kényszerült, és Krakóból Varsóba távozott. Egészen 1848-ig volt távol, amikor is visszatért Krakóba, hogy az újra fellángoló harcok közepette ismét kardot ragadjon. A krakkói forradalom újabb leverését követően Bécsbe utazott, ahol a Wieden kerületért folytatott küzdelmekből vette ki a részét. Az életrajz sorai szerint már ekkor a magyaroknak kívánt információkat szerezni, így a bécsi vereség után

⁴ Jánossy Dénes: A Kossuth-emigráció Angliában és Amerikában 1851–1852. 1. kötet. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1940. p. 192.

⁵ Henry De Ahna: The greatest humbug of the day Maj. Gaspar Tochman and Mrs. Tochman (The late Hungarian Heroine). Washington D.C., 1851. p. 2. Vasváry-gyűjtemény, Somogyi-könyvtár, Szeged. J1:29_1-11. <http://ekonyvtar.sk-szeged.hu:80/?docId=14992> [2022. december 1.]

⁶ Vasváry Ödön: Egy régi botrány utóhangja. Vasváry-gyűjtemény, Somogyi-könyvtár, Szeged. J1:27-28v. <http://ekonyvtar.sk-szeged.hu:80/?docId=14969> [2022. december 1.]

⁷ Hale, Sarah Josepha: Woman's Record; or, Sketches of all Distinguished Women, from The Creation to A. D. 1854. Arranged In Four Eras. With Selections for female writers of every age. New York, Harper & Brothers, 1860. pp. 704–706.

⁸ Ha a születési dátumát hitelesnek tekintjük – bár nem áll rendelkezésre születési anyakönyv –, a krakkói forradalom alatt már minimum 21 évesnek kellett lennie.

érkezett meg Pressburgba (Pozsony, ma Bratislava, Szlovákia), majd parasztruhába öltözve Szent Pál faluba⁹. 1848. augusztus 15-én¹⁰ elérte Enese falut, éppen az ütközet előtt, melyben Wist tábornok¹¹ is életét vesztette. Önkéntesként vett részt az ütközetben¹², mely után hadnagyi rendfokozatot kapott, valamint kórházi alkalmazást Komárom erődjében.¹³ Később ott volt a Klapka György-féle komáromi kitörésnél, ami a szabadságharc utolsó sikeres magyar hadművelete volt. Győr városának bevétele után Apollónia is visszatért az erődbe, és egészen a kapitulációig kórházi felügyelőként dolgozott. (1849. szeptember 27.) Az erőd feladását követően 1849 decemberében csatlakozott Újházy László volt kormánybiztoshoz és a társaságában utazó emigráns magyarokhoz, akikkel az Egyesült Államokba hajózott.¹⁴

A következő életrajz Madame Loreta Janeta Velazquez tollából született 1876-ban, aki maga is konföderációs katonaként – Harry T. Buford hadnagyként – álnéven harcolta végig a polgárháborút. A harcok befejeztével emlékeit a *The Women in Battle* című önéletrajzában összegezte, melybe a számára inspiráló nők rövid életrajzeit is beemelte. Szinte természetes módon vált példaképévé a tudomása szerint szintén hasonló életutat bejáró Jagello Apollónia.¹⁵ Rajongása a lengyel–magyar amazon iránt arra sarkallta, hogy ellátogasson Apollónia szülővárosába is. Krakkóban azonban csupán háborús romokat talált.¹⁶ Velazquez életrajza tartalmilag szinte teljesen megegyezik Hale írásával, ugyanakkor az eseménytörténet

⁹ Egyelőre nem tisztázott, hogy az életrajzíró Szent Pál helységnév alatt mit értett. Valószínűsíthetően nem a ma Románia területén található Arad megyei Szentpál falura (Sânpaul) gondolhatott, hanem esetleg a komáromi Szent Pál-szigetre vagy a révkomáromi Szentpálpusztára.

¹⁰ Az életrajz kronológiai hitelessége szempontjából itt az 1849-es év a valószínűbb.

¹¹ Valószínűleg Fanz Wyss császári és királyi vezérőrnagya utalhat a szerző, viszont ezen a ponton már nem tekinthető hitelesnek a leírás, hiszen Apollónia augusztus 15-én érkezett Enesére, míg Wyss tábornok 1849. június 13-án már elesett a csornai ütközetben. Enesénél több fegyveres összecsapásra is sor került, melyről Pöltenberg Ernő ezredes több jelentésében is említést tesz, viszont mind a felderítések, mind az Enese és Lesvár közötti magaslat elfoglalása 1849 májusában zajlott, tehát Apollónia 1849 augusztusában már nem harcolhatott a környéken. In: Hermann Róbert: Győr város és megye hadtörténete 1848–49-ben. Győr, Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, 1998.; 281. Győr, 1849. május 11. Pöltenberg Ernő ezredes jelentése a hadsereg főparancsnokságának. 282. Győr, 1849. május 12. Pöltenberg Ernő ezredes jelentése a hadsereg főparancsnokságának.

¹² Nem világos, hogy a szerző az enesei ütközetre gondol-e, hiszen Enese falut írja, mint helyszínt. Viszont 1849 májusában Enesénél több fegyveres összecsapás is volt. Említi Wyss tábornokot is, ő viszont a fentebb említett csornai ütközetben esett el 1849 júniusában, továbbá állítása szerint augusztusi időpontban érkezik meg, tehát a leírás sem földrajzilag, sem kronológiailag nem igazán összeegyeztethető.

¹³ Ahogy korábban említettem, sem Enesénél, sem Csornánál nem harcolhatott már önkéntesként 1849. augusztusában, így a hadnagyi kinevezése is erősen megkérdőjelezhető.

¹⁴ Hale, Sarah Josepha: Woman's Record; or, Sketches of all Distinguished Women, from The Creation to A. D. 1854. i. m. pp. 704–706.

¹⁵ Velazquez, Madame Loreta Janeta: The women in battle: A narrative of the Exploits, Adventures, and Travels of Madame Loreta Janeta Velazquez, otherwise known as lieutenant Harry T. Buford, Confederate States Army. In which is given (...) Richmond. Dustin, Gilman & CO., 1876. pp. 35–36.

¹⁶ Wong, Celia: Two Polish Women in the Confederacy. Polish American Studies. Vol. 23. (1966) No. 2. p. 99.

szempontjából még hiányosnak is mondható, hiszen a komáromi szolgálatot például nem is említi, ezzel szemben megjelenik Apollónia királyi származása.¹⁷

Az Egyesült Államokba utazó Apollónia kisasszony további sorsának fontos fordulópontja az egykori lengyel tiszttel, Gaspar Tochman őrnaggyal kötött házassága.¹⁸ Tochman őrnagy ekkor már ügyvédként és tolmácsként dolgozott,¹⁹ ugyanakkor erős befolyást szerzett az amerikai kormány menekültügyi eljárásaiban, ami több eset kapcsán is tetten érhető. Tochman őrnaggyhoz és feleségéhez fordul például Prick József egykori megyei jegyző és sumlai emigráns, hogy 127 társával együtt az iowai New Buda magyar telepre juthassanak,²⁰ vagy több cikk tanúsága szerint 1866-ban két részletben vásároltak meg mintegy 2400 hektárnyi területet 20 lengyel menekült család számára Spotsylvania megyében (ma Spotsylvania County, Virginia).²¹ Az adománygyűjtések rendszeres résztvevői, szervezői is voltak, például Apollónia kisasszony még Kossuth számára is gyűjtést akart szervezni, hogy biztosítsanak a volt kormányzóelnöknek egy washingtoni lakóházat.²² Apollónia befolyását és közkedveltségét mutatja, hogy egy Bíbory nevű festő *The Dream of Jagiello* című képén magyar tábornoki egyenruhában örökítette meg Apollónia alakját,²³ de állítólag Tochmanné ajánlására futott fel egy Williams nevű magyar szabó női szabászatának forgalma is.²⁴ Mindezen példákkal kívántam érzékeltetni, hogy Apollónia és férje befolyásos és közkedvelt személyiségek voltak a kor Amerikájában.

Életének következő fontos fordulópontja pontosan ezért meglepő, hiszen a mindenki által kedvelt Apollónia személyazonosságának hitelességét Henry Charles de Ahna egykori bajor tiszt röpiratában nyíltan megkérdőjelezte. De Ahna írásának címe is önmagáért beszél – *The Greatest Humbug of the day Maj. Gaspar Tochman and Mrs. Tochman (The late Hungarian Heroine)* –, így nem csoda, hogy az ügy felkavarta az általános közvéleményt.²⁵ De Ahna

¹⁷ Velazquez, L. J. 1876. pp. 35–36.

¹⁸ Apollonia Jagielle – Gaspar Tochman 1851. augusztus 4. In: familysearch, West Virginia, County Marriage Records 1776-1971. <https://www.familysearch.org/search/collection/4375852> [2022. november 24.]

¹⁹ Jánossy Dénes: A Kossuth-emigráció Angliában és Amerikában 1851–1852. 1. kötet. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1940. p. 198.

²⁰ Uo. pp. 561–564.

²¹ Delaware Gazette, 1866. október 26.

²² Jánossy Dénes: A Kossuth-emigráció Angliában és Amerikában 1851–1852. 1. kötet. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1940. p. 198. p. 226.

²³ Daily American Telegraph, 1852. április 10.

²⁴ László Károly: Lerándulás Washingtonba. Kecskemét, 1876. 4. évf. 26. sz. p. 2.

²⁵ Henry De Ahna: The greatest humbug of the day Maj. Gaspar Tochman and Mrs. Tochman (The late Hungarian Heroine). Washington D.C., 1851. p. 2. Vasváry-gyűjtemény, Somogyi-könyvtár, Szeged. J1:29_1-11. <http://ekonyvtar.sk-szeged.hu:80/?docId=14992> [2022. december 1.]

állítására szerint már Prágay János honvéd ezredes (*Colonel Pragay*),²⁶ Fonet Kornél őrnagy (*Major Fonet*),²⁷ Damburgi (Damburgi, Dauneberg) Ede őrnagy (*Major Damburgi*),²⁸ Hamvassy Imre őrnagy (*Major Hamvassy*),²⁹ Mednyánszky Sándor honvéd alezredes,³⁰ Wimmer Ágost felsőlövői evangélikus lelkész (Reverend Wimmer)³¹ és Wass Sámuel gróf (Count Vass)³² is sérelmezték Tochmanné lengyel–magyar katonanőként való érvényesülését. De Ahna leírása szerint Apollónia egy zsidó nő volt, akinek az eredeti neve Juliana Eisfeldt. Krakkóban pultosnőként dolgozott egy söröspincében, majd később Bécsben 1848 októberében a forradalom alatt rendkívül illetlen magatartásáért kitiltották a városból, és a városi alparancsnok által kapott engedélyén szerepelt is az eredeti neve. Ezt követően zsidó kereskedőkhöz csapódva markotányosnőként követte a magyar hadsereget, melynek alkoholt és csecsebecséket árult. Komáromban az ostrom környékén már egy illetlen házban lakott, és hasonló közegben is mozgott, azonban később szerzett egy igazolást, miszerint a katonai kórház egyik felügyelője alkalmazná őt segédápolónőként. De Ahna szerint az erőd megnyitása után vehette fel a Jagello Apollónia nevet is. Komárom után Hamburgba utazott, ahol az Európa Hotelben (*Hotel d'Europe*) lakott egy Bensich nevű osztrák kémmeleggel, akivel a magyar emigránsokat figyeltették. Ekkor csempészték bele az újságokba is először Apollónia királyi származását. A lengyel–magyar hősnő Hamburgban találkozott Újházy László kormányzóval is, és az ő kíséretében hajózott az Egyesült Államokba.³³

A kormányzati körökben egyre elismertebb Tochman házaspár természetesen azonnal reagált az ügyre. A *The Southern Press* hasábjain olvasható, hogy Tochman őrnagy válaszirásában egyértelműen tagadja a vádakát, emellett a cikk külön kiemeli, hogy Jagello Apollónia és férje segítségével nemrég 125 sumlai magyar sikeresen megérkezett New Yorkba.³⁴ A *Gallipolis Journal* már említi azt is, hogy a Prick József által szervezett magyar emigráns csoportról volt szó, akiknek állítólag maga Kossuth Lajos tanácsolta a Tochman

²⁶ Bona Gábor: Tábormokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–49. Budapest, 1987. p. 271. Prágay János végül nem hozta nyilvánosságra Apollónia személyazonosságának problémáját, majd a kubai függetlenségi háború végén 1851-ben elkövetett öngyilkossága után már De Ahnát sem tudta segíteni ebben.

²⁷ Uo. p. 147.

²⁸ Bona Gábor: Tábormokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. In: Arcanum Digitális Tudománytár (ADT) [2022. november 25.]

²⁹ Jánossy Dénes: A Kossuth-emigráció Angliában és Amerikában 1851–1852. 1. kötet. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1940. p. 225.

³⁰ Bona Gábor: Tábormokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–49. Budapest, 1987. pp. 233–234.

³¹ Jánossy Dénes: A Kossuth-emigráció Angliában és Amerikában 1851–1852. 1. kötet. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1940. p. 37.

³² Vasváry Ödön: Magyar Amerika. Szeged, Somogyi-könyvtár, 1988. p. 194.

³³ Henry De Ahna: The greatest humbug of the day Maj. Gaspar Tochman and Mrs. Tochman (The late Hungarian Heroine). Washington D.C., 1851. p. 2. Vasváry-gyűjtemény, Somogyi-könyvtár, Szeged. J1:29_1–11 pp. 2–5. <http://ekonyvtar.sk-szeged.hu:80/?docId=14992> [2022. december 1.]

³⁴ The Southern Press, 1851. szeptember 11.

házaspárral való kapcsolatfelvételt.³⁵ De Ahnát 1851 szeptemberében rágalalmazásért letartóztatták, és a Büntetőbíróság (*Criminal Court*) következő ciklusáig a megyei börtönbe került.³⁶ Jagello Apollónia ügye mellett ugyanakkor számos komáromi kapituláns állt ki, szám szerint 67-en az egykori védők közül. Talán nem meglepő, hogy a hősnőt ért rágalmakat elutasító magyarok között volt a Prick Józseffel érkező iowai telepesek többsége, míg a De Ahnát egyedül támogató Kölbl (Koelbl) Karl (*Koelbel*)³⁷ a cikk tanúsága szerint szintén börtönben ült Blackwell's Islanden (ma Roosevelt Island, New York).³⁸ 1852 áprilisában készült el Bíbory képe Apollóniáról, melynek kiállításakor egyértelműen tagadta, hogy Tochmannének bármilyen befolyása lett volna a döntésére, hogy magyar katonai egyenruhában festi meg.³⁹ 1852. május 26-án született meg az ítélet, miszerint elegendő bizonyíték híján De Ahnát felmentették a rágalmazás vádjá alól.⁴⁰ Az elhúzódó pereskedés során Kossuth Lajos neve is rendszeresen felmerült, főleg Apollónia és férje említették előszeretettel, hogy minden, magyarokat érintő tevékenységük az ő tanácsára vagy támogatásával történt, ennek ellenére inkább a De Ahna röpiratában említett magyarok többsége tartozott Kossuth bizalmasai közé. Ezen előzmények után valójában nem derült fény Apollónia imposztorságára, sem személyazonosságának egyértelmű hitelességére, így nem véletlenül került fel a Vasváry Ödön által összegyűjtött szélhámosok listájára.⁴¹

Az ügy kevésbé szerencsés hozadéka, hogy a *The Republic* című lap 1851-ben nemcsak Jagello Apollóniát, hanem magát Újházy Lászlót is csalónak titulálta.⁴² A botrány szereplőinek későbbi éveit tekintve Gaspar Tochman őrnagy 1861-ben felajánlotta szolgálatait a konföderációs államoknak. A katonai babérok reményében egy lengyel ezred szervezésébe kezdett Louisianában, és végül Walery Sulakowski ezredessel sikerült felállítaniuk egy lengyel veteránokból álló hadsereget a Konföderációs Államok számára. A polgárháború alatt Apollóniát egy időre a délieknek való kémkedésért börtönbe zárták Washingtonban.⁴³ A háború után Tochman a Konföderációs Államok haderejének (*confederate service*) dandártábornokaként (*Brigadier-General*) szerelt le, majd Virginia Állam európai bevándorlási

³⁵ Gallipolis Journal, 1851. szeptember 25.

³⁶ American Telegraph, 1851. szeptember 29.

³⁷ Bona Gábor: Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban. In: Arcanum Digitális Tudománytár (ADT) [2022. november 25.]

³⁸ American Telegraph, 1851. október 6.

³⁹ Daily American Telegraph, 1852. április 10.

⁴⁰ Daily American Telegraph, 1852. május 27.

⁴¹ Régi magyar szélhámosok. Vasváry-gyűjtemény, Somogyi-könyvtár, Szeged. CS2/a:67-67v.

<http://ekonyvtar.sk-szeged.hu:80/?docId=8194> [2022. november 25.]

⁴² Ujhazy and Jagello. Vasváry-gyűjtemény, Somogyi-könyvtár, Szeged. U3:29. <http://ekonyvtar.sk-szeged.hu:80/?docId=35187> [2022. november 25.]

⁴³ Vasváry Ödön: Magyar Amerika. Szeged, Somogyi-könyvtár, 1988. p. 193.

ügyeivel foglalkozó hivatalának (*European General State Agent of Immigration for the State of Virginia*) élére került.⁴⁴ Henry Charles De Ahna a botránny követően szintén harcolt a polgárháborúban. De Ahna az Indianai légió (*Indiana Legion*) ezredeseként – nehéz természete miatt – rendszeresen konfliktusokba keveredett feljebbvalóival, de még Zágonyi Károly századossal (*captain*) is, melyről számos katonai jelentés született.⁴⁵ De Ahnát valószínűleg habitusa miatt is bízták meg, hogy az Egyesült Államok vámszedőjeként (*Customs Collector*) utazzon az alaszka Sitkába, ahol két évet töltött. Vámszedőként elszegényedett nyomorgó családjával végül 1880-ban visszatért Washingtonba, ahol fennhangon üvöltözött magával Rutherford B. Hayes elnökkel is.⁴⁶ Bár biztosan nem lehet állítani, hogy melyik félnek volt igaza, de az utóéletük több szempontból is elgondolkodtató. Tochman és Tochmanné az évek során nem sokat vesztek befolyásukból, míg a hasonló körben mozgó De Ahna nyomorban és nélkülözésben volt kénytelen élni családjával.

Az önmagára lengyel és magyar honvédként tekintő Apollónia utóélete kapcsán felmerül a kérdés, hogy az amerikai közkedveltsége és a személye körül kirobbanó botránny vajon mekkora hatása lehetett a magyar közvéleményre? Vajon milyen volt Jagello Apollónia megítélése a dualizmus időszakában, vagy hogyan tekintünk rá akár napjainkban?

Személyéről elsőként 1861-ben Urvári Lajos emlékezett meg *Hölgyhonvédek* címmel írt összefoglalójában, melyben a következő sorok olvashatóak: „*A női amazonok közül, kik karddal kezökben harczoltak a hon ügyéért, kettő esett tudomásunkra. A gazdag Szentpály és a bájos Jagello Apollonia, ki száműzetésében huszárdolmányt viselt s hősi dolgairól regélt.*”⁴⁷ Kisebb korrekcióval, de nagyjából ugyanezekkel a sorokkal találkozunk 1867-ben Vargyas Endre *Magyar szabadságharcz története 1848–49* című kötetében is.⁴⁸ Jókai Mór, Bródy Sándor és Rákosi Viktor 1898-ban írt díszművében már csak egy felsorolásban említi a hős honvédnőt, Bányai Júlia vagy Pfiffner Paulina mellett, akik ténylegesen „*igazi katonák voltak, fehér kezükkel fekete halált osztottak.*”⁴⁹ A honvédnők között említi őt 1894-ben Gracza György

⁴⁴ Tochman, Gaspard (1797–1880). Vasváry-gyűjtemény, Somogyi-könyvtár, Szeged. J1:13-14. <http://ekonyvtar.sk-szeged.hu:80/?docId=14925> [2022. december 1.]

⁴⁵ Reports of Committees House of Representatives, made during the First Session Thirty-Eight Congress 1863–’64. Printed by the order House of Representatives. pp. 2–17.

⁴⁶ Sacramento Daily Record-Union, 1880. január 3.

⁴⁷ Urvári Lajos: *Hölgyhonvédek*. In: *Honvédek könyve*. Szerk.: Vahot Imre, Gánóczy Flóris. I. kötet. Pest, Emich Gusztáv Könyvnyomdája, 1861. p. 107.

⁴⁸ Vargyas Endre: *Magyar szabadságharcz története 1848–49*. Pest, Heckenast Gusztáv kiadása, 1867. pp. 363–364.

⁴⁹ *Ezernyolcszáz negyvennyolc Az 1848/49-iki magyar szabadságharcz története képekben*. Szerk.: Jókai Mór, Bródy Sándor, Rákosi Viktor. Budapest, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1898. p. 160.

Az 1848–49-iki magyar szabadságharcz történetének harmadik kötetében,⁵⁰ de valójában Apollónia személyéről semmilyen vaskosabb információcsomaggal nem találkozunk. A lengyel és magyar Jeanne d’Arcként is aposztrofált Apollóniáról elmondható, hogy a 19. század közepétől napjainkig rendszeresen szerepel a neve a szabadságért harcoló amazonjaink között. Felsorolás-szinten említi őt a *Friss Újság* (1934),⁵¹ a *Tolnai Világlapja* (1942),⁵² a *Népszabadság* (1998),⁵³ az *Ethnographia* (2001),⁵⁴ vagy a *Heves megyei Népiújság* (2018).⁵⁵

Született Apollóniáról két életrajz, számos magyar összefoglalóban tesznek említést róla, a ’48-as honvédnők között egészen a dualizmustól napjainkig találkozhatunk a nevével, és a személyével kapcsolatban mégis érzékelhető egyfajta hiátus. A szegedi Vasváry-gyűjteményben tett látogatásom előtt tényként kezeltem, hogy Apollónia egy lengyel–magyar hősnő volt. Az első irat, mely megingatta a róla kialakult képet, Vasváry Ödön ceruzával írt feljegyzése volt, melyen a régi magyar szélhámósokat vette sorra, köztük a 11-es szám mellett szereplő Jagello Apollóniával. Elgondolkodtató, hogy az amerikai magyarság egyik leghíresebb kutatója, Vasváry Ödön egy komplett bibliográfiát gyűjtött össze Apollóniáról, melynek anyagát feldolgozni és végül hitelesen megírni már nem tudta. Bár monográfia vagy összefoglaló tanulmánya a témában nem született, a lengyel honvédnőről olvashatunk a *Lincoln magyar hőseiben*,⁵⁶ a *Magyar Amerika*⁵⁷ című kötetében is, és a *Szabadság* hasábjain 1962-ben megjelent cikkében, *Egy régi botrány utóhangja* címmel.⁵⁸

Nehéz ennyi idő távlatából eldönteni, hogy tulajdonképpen melyik Jagello Apollónia kép is tekinthető hitelesnek, bár annyi bizonyos, hogy sem a Hale- sem a Velazquez-féle életrajz nem tartalmaz különösebben megfogható vagy beazonosítható részleteket, míg Henry De Ahna röpiratában számos olyan személy neve felmerült, akik ténylegesen ott voltak Komáromban, Újházy László kíséretében emigráltak, majd később Amerikába utaztak. Ugyanakkor – zárásként – néhány általános észrevételt is szeretnék tenni, amelyek szintén cáfolják Apollónia katonai múltját. A honvédnők kutatása során néhány általános tendenciát lehet megállapítani: Jagello Apollóniáról nem igazán rendelkezünk levéltári forrással, leszámítva a házassági

⁵⁰ Gracza György: Az 1848–49-iki magyar szabadságharcz története. III. kötet. Budapest, Wodianer F. és Fiai Kiadása, 1894. p. 40.

⁵¹ Friss Újság, 1934. március, 39. évf. 60. sz. p. 3.

⁵² Tolnai Világlapja, 1942. 44. évf. 46. sz. p.14.

⁵³ Népszabadság, 1998. 56. évf. 74. sz. p. 34.

⁵⁴ Ethnographia, 2001. 112. évf. p. 415.

⁵⁵ Heves Megyei Népiújság, 2018. 29. évf. 53. sz. Előretolt helyőrség mell. p. 3.

⁵⁶ Vasváry Ödön: Lincoln’s Hungarian Heroes. Washington D.C. The Hungarian Reformed Federation of America, 1939.

⁵⁷ Vasváry Ödön: Magyar Amerika. Szeged, Somogyi-könyvtár, 1988. p. 193.

⁵⁸ Vasváry Ödön: Egy régi botrány utóhangja. Vasváry-gyűjtemény, Somogyi-könyvtár, Szeged. J1:27-28v. <http://ekonyvtar.sk-szeged.hu:80/?docId=14969> [2022. december 1.]

anyakönyvi bejegyzését, ami szintén megnehezíti a kutatást. A róla íródott életrajzok romantikus stílusban, kevésbé megfogható adatokkal dolgoznak, míg a kortárs visszaemlékezésekben Apollónia személye mint honvédnő nem jelent meg. Egyedül László Károly tesz róla említést, szerinte kórházfelügyelő volt, aki honvéd atillában járt és hősnőnek adta ki magát.⁵⁹ Apollóniát emellett egyetlen honvédegylet sem jegyzi tagjaként. Életrajzaiban sosem esik szó sérülésekről, mely szinte minden hitelesnek tekinthető életút természetes velejárója volt. Nem ismerjük azokat az alakulatokat, melyekben szolgált, sőt, még a férfi álnévét sem, melyet katonaként használhatott. Emellett a Hale-féle életrajz fizikumára való utalásai is érdekesek: „Közepes magasságú, és meglehetősen karcsú. A karja és a keze különösen finom és gyönyörű, az alakja pedig kerek és kecses.”⁶⁰ Az eddigi források tükrében a honvédnők fizikai adottságai tekintetében gyakoribbak voltak a férfiasabb, katonásabb tulajdonságok. Végül megemlíteném a lengyel–litván katonanőt, Emilia Plater nevét, aki a „novemberi felkelés” kirobbanását követően szabadcsapatot szervezett, elérte a kapitányi (századosi) rendfokozatot, majd a századparancsnoki kinevezést. És bár az 1830–31-es lengyel felkelés bukását követően betegségben fiatalon elhunyt,⁶¹ személyét mégis komoly kultusz övezi. Utca viseli a nevét, Litvániában köztéri szobrot állítottak neki, számos festőt ihletett meg az emléke, J. K. Salomonski – *Emily Plater, The Polish Heroine; Life of the Countess Emily Plater* címmel életrajzot írt róla,⁶² Waclaw Gasiorovski regényt, Thaddeus Konczynski drámát. De emellett katonai egység is viseli a nevét,⁶³ falut neveztek el róla (*Platerówka*)⁶⁴, Lettországbán emlékkövet állítottak neki,⁶⁵ de egyidőben a 20 zloty-s bankjegyen is ő szerepelt.⁶⁶ Tehát a korábbiakat tekintve vajon Emilia Plater rövid katonai pályafutása miatt maradhatott meg ennyire a lengyel köztudatban, míg a hős lengyel–magyar heroinéé egyáltalán nem?

⁵⁹ László: Lerándulás Washingtonba, 2.

⁶⁰ Hale, Sarah Josepha: *Woman's Record; or, Sketches of all Distinguished Women, from The Creation to A. D. 1854.* New York, 1860. pp. 704–706.

⁶¹ George J. Lerski: *Historical Dictionary of Poland, 966–1945.* Plater, Emilia szócikk. London, Greenwood Press, 1996. p. 444.

⁶² J. B. Gattini: Honoring my Ancestors: Emilia Plater – Lithuanian (and Polish) Joan of Arc. <https://enlightenmentmedianews.com/jurate-gattini-emilia-plater-lithuanian-joan-of-arc/> [2022. november 29.]

⁶³ *Emilia Plater* In: The Plater Family Association. <https://web.archive.org/web/20110727175911/http://platerfamily.org/emilia.php#> [2022. november 29.]

⁶⁴ Teresa Tonska: Historia powstania Smodzielnego Batalionu Kobiciego im. Emilii Plater. <https://platerowkagmina.bip.net.pl/?a=88> [2022. november 29.]

⁶⁵ Memorial Stone to Emilia Plater. <https://www.visitdaugavpils.lv/en/turisma-objekts/memorial-stone-to-emilia-plater/> [2022. november 29.]

⁶⁶ J. B. Gattini: Honoring my Ancestors: Emilia Plater – Lithuanian (and Polish) Joan of Arc. <https://enlightenmentmedianews.com/jurate-gattini-emilia-plater-lithuanian-joan-of-arc/> [2022. november 29.]